

História 1996-02

História 1996-02

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli engedélyéhez van kötve.

Tartalom

1.	1
1. Hányan voltak a honfoglalók?	1
2. Képek	4
2.	10
1.	10
2. Képek	10

1. Hányan voltak a honfoglalók?

MŰHELY

KRISTÓ Gyula

Hányan voltak a honfoglalók?

A honfoglalás és korai történelmünk egyik sokat vitatott kérdése: hányan lehettek a honfoglalók. Amit azonnal követnek a további kérdések: milyen volt etnikai összetételük, foglalkozási megoszlásuk. Kevés forrás, sokoldalú forráskritika, sok feltételezés jellemzi azokat a kollegiális vitákat, amelyeket történészeink e témáról folytatnak.

A honfoglaló magyarok létszámáról kétféle adat áll rendelkezésre az írott forrásokban. Az egyik a magyar krónika szövegváltozataiban olvasható. Eszerint a honfoglaló harcosok száma 210, illetve 216 ezer volt. Ha ötös szorzószámmal dolgozunk (vagyis öt főből álló családot képzelek el), és feltesszük, hogy minden család egy-egy fegyverest állított ki, az összlétszám egy millió fölé rúg. Ez az adat azonban a továbbiakban figyelmen kívül hagyható, hiszen kései, 13. századi kombináció eredménye, amikor is a krónikások eredménytelenül kísérleteztek azzal, hogy összhangba hozzák a magyarok hét törzse és 108 nemzetsége által hadba küldhető katonák számát (így jött ki a 7x30 ezer eredményeként a 210 ezer, a 108x2 ezer eredményeképpen pedig a 216 ezer).

A Kazár Birodalomban

Sokkal szilárdabb alapon áll – már legalábbis ami az egykorúságot illeti – a muszlim földrajzi irodalom 870-es években keletkezett híradása, amely ugyan nem maradt fenn, de a belőle készült szövegek (a legkorábbi, Ibn Rusztáé, a 10. század elejéről, tehát a honfoglalással nagyjából azonos időből való) hűen megőrizték az eredetinek a tartalmát. Eszerint a magyarok főnöke 20 ezer lovassal vonult ki. Ennek az adatnak az értelmezése elé két megjegyzés kívánkozik. Az egyik döntően befolyásolhatja a hitelességet.

Ugyanebből az arab nyelvű kútfőből megtudható, hogy a 870-es években a magyaroknál sokkal erősebb (hiszen a magyarokat éppen a 870-es évek előtt birodalmába fogadó) Kazár Kaganátus katonai vezetője 10 ezer lovassal vonult ki, s ez a szám – egy másik arab nyelvű forrás tanúsága szerint – a 10. század közepére 12 ezer főre emelkedett. Vajon hihető-e, hogy a minap még a magyarok felett uralmat gyakorló kazárok haderejének létszáma fele akkora volt, mint a magyaroké?

A válasz a két berendezkedés (a kazár és a magyar) közti katonaállítási különbségből következik. A kazároknál a 8–9. század folyamán, vagyis birodalmuk fennállásának második és harmadik évszázadában, katonaállítási reform zajlott le. Ezt megelőzően – mint minden lovasnomád népnél – a hadsereg náluk is „népi sereg” volt, vagyis: minden fegyverképes férfi egyszersmind katonának számított, s a katonáskodás – éppen úgy, mint a legeltetés – a normális napi tevékenység részét képezte. 737–764 között a Kazár Birodalomba jelentős számú korezmi (közép-ázsiai) muszlim elem özönlött be; ezeket a kazár kagánok zsoldosként fogadták szolgálatukba. Ugyanakkor a mind jobban előrehaladt társadalmi tagozódás a 10. században már megteremtette a lehetőségét, hogy a kazár állam az előkelőkre vagyoni arányában katonaállítási kötelezettséget rójon ki. Ibn Ruszta tudósítása szerint a 10 ezer kazár harcos pontosan ebből a két elemből tevődött ki, egyrészt zsoldos volt, másrészt a gazdagok állították ki. Ez azonban nem a teljes kazár katonai erő, hanem annak csak egy része. A 9–10. században a kazárok fennhatósága alatt álló népek is adtak csapatokat uraiknak, a kazároknak, így különböző korszakokban a magyarok, a burtászok, a ruszok és a szlávok. Ez olykor nem kis létszámot tett ki.

Hogy a magyarok 870 előtt, amikor még a Kazár Birodalom keretén belül éltek, mennyi harcossal „adóztak” a kagánnak, nem tudjuk. A burtászokról viszont feljegyezték, hogy 10 ezer lovassal álltak a kazárok rendelkezésére. Ha a kazároknak alávetett népelemek katonai kontingenseit is figyelembe veszem – márpedig nem tehetek másként, hiszen ők is kazár érdekekért harcoltak –, az ilyen tág értelemben vett kazár haderő létszámát messze 20 ezer fölé tehetjük. Ez a körülmény hitelesíti a 20 ezer fős magyar seregről szóló adatot.

Magyar nomád állam

A másik előzetes megjegyzés ennek a 20 ezer fős „magyar” seregnek az összetételére vonatkozik. A 20 ezer lovasról Ibn Ruszta és a vele rokon szövegek „magyarok” címszó alatt számolnak be. Ez a sereg azonban nem az etnikailag „tisztá” magyarság katonasága, hanem azé a képződményé, amely a 870-es években immár a kazároktól függetlenedett magyar törzsek vezetése alatt állt. Vagyis: a magyar nomád állam hadserege volt. Ezt

több körülmény igazolja. A magyarokhoz a 850-es években csatlakoztak a három törzset kitevő kabarok, akik – a nomád berendezkedés szabályai szerint – legalábbis kifelé magyaroknak számítottak. A 870-es évek viszonyait tükröző szöveg a magyarok vezéreiként a kündét és a gyulát említi, amely tisztségek a magyarságnál – a legújabb kutatások szerint – csak a 850-es évek után jelentek meg, vagyis: azt követően, hogy a magyar törzsszövetség és a kabar törzsszövetség találkozása után létrejött a magyarok vezette nomád állam, és kialakult a fejedelmi tisztség. Ez önmagában bizonyítja, hogy a muszlim források „Magyarok” fejezetcíme nem az etnikai, hanem a politikai értelemben vett magyarságra utal, azaz nem a magyar népességre (egy „tisztá” etnikumra), hanem a magyarok vezette nomád állam népeire vonatkozik. Így tehát a 20 ezer lovasban a kabarok is benne foglaltatnak.

Ha azt szeretnénk meghatározni, hogy e 20 ezerből mennyit tehetnek ki a magyarok (akik persze sem nyelvíleg, sem tudatilag nem alkothattak „tisztá” etnikumot; a megjelölés valójában annyit jelöl: a „Hétmagyar” nevet viselő törzsszövetség tagjai) és mennyit a kabarok, abból indulhatunk ki, hogy a magyarok törzsszövetsége hét, a kabaroké három törzsből állott. Bár bizonyosra vehető, hogy a törzsek létszáma nem lehetett hajszálra azonos, de pontos információ híján a hét plusz három, azaz összesen tíz törzset azonos létszámúnak kell tekintenünk. A 20 ezret tehát el kell osztanunk tízzel, hogy megkapjuk az egy törzs által kiállított lovasok számát. Az eredmény törzsenként 2 ezer, vagyis: a „Hétmagyar” törzsszövetség 14 ezer, a „Háromkabar” törzsszövetség 6 ezer harcost adott a nomád állam seregébe.

Életmód és lakosság

Mielőtt arra teszünk kísérletet, hogy a sereglétszámból következtessünk a népességszámra, még egy adatot hozunk fel annak igazolására, hogy a 870 körüli időre vonatkozóan megadott 20 ezres sereglétszám hiteles. A 995-ben Augsburgnál megívott csatában a magyarok létszámát a modern kutatás 5–10 ezer közé helyezte. Ha ennek a felső értékével (10 ezer fővel) számolok is, és számba veszem, hogy a Lech-mezőn nem a teljes magyar haderő, hanem annak csak mintegy fele harcolhatott (a rendszeresen nyugatra kalandozó törzsek serege), úgy ez a maximum 10 ezres szám éppen a fele a 20 ezres sereglétszámnak. Az augsburgi csata magyar haderejének létszáma tehát bizonyíthatja a 870-es évek magyar nomádállami seregének 20 ezres létszámáról ránk maradt muszlim forrás hitelét.

Miután többszörösen valószínűsítettük e 20 ezer (magyar–kabar) lovasra vonatkozó adat megbízhatóságát, a továbbiakban erre támaszkodva kísérjük meg a magyarok vezette nomád állam (és ezen belül a „Hétmagyar” törzsszövetség) létszámának meghatározását. Az alapkérdés az, hogy mekkora népesség állít ki 20 ezer lovas. Ez attól függ, hogy a lakosság milyen életmódot folytat. Azok, akik a magyarság esetében jelentős számú letelepült, földművelő népességet tételeztek fel, 1:4 aránnyal számoltak, vagyis szerintük 20 ezer fős katonai kíséretre 80 ezer olyan férfi jutott, akik nem katonáskodtak. Ha egy család átlagos létszámát ötnek tekintjük, a 20 ezer plusz 80 ezer, azaz összesen 100 ezer férfinak, azaz 100 ezer családnak 500 ezres lélekszám felel meg. E nézet szerint ez lehet tehát a honfoglalást megelőzően, a 870-es években a magyarok összlétszáma. Mivel azonban a honfoglalás körüli idők harcai nyilván népességsökkenést eredményeztek, e felfogás – a veszteséget 100 ezer főre téve – a honfoglalók lélekszámát 400 ezerben állapította meg. Ma ez a vélemény tekinthető leginkább elfogadottnak.

A magyarokat azonban valamennyi, 870–940-es évek közötti forrásadat vagy kifejezetten nomádnak mondja, vagy pedig – a nomád megjelölés nélkül – nomádnak ábrázolja. (Az ezt bizonyító írásos kútfőket a Századok 1995. évi 1. számában megjelent tanulmányomban elősoroltam, az egyéb – köztük régészeti – forrásokat készülő könyvemben tekintem át.) Ennek alapján a honfoglaló magyarságot aligha lehet olyan népességnek tekinteni, amely kiterjedt földművelést és szilárd falvakban letelepült életmódot folytatott volna. Márpedig ha ez így igaz, elképzelhetetlen, hogy csak minden ötödik család állított volna ki egy harcost, vagyis hogy az össznépességben belül minden huszonötödik személy lett volna katoná. A lovasnomádoknál ugyanis lényegében minden fegyverképes férfi egyszerre katoná is, azaz minden családból átlagosan egy férfit katonának kell tekinteni. A nemzetközi szakirodalom harcias és lovasnomád népek esetében úgy foglalt állást, hogy az össznépességnek legfeljebb az egyharmada, legalábbis az egyhatoda volt katoná. A honfoglalást megelőző évtizedek magyar nomádállamra vonatkozó 20 ezres seregszámából tehát minimálisan 60 ezer, maximálisan 120 ezer fős összlétszámra kell következtetnem. Hogy elhárítsuk az önkényesség vádját, a lehetséges legmagasabb értékkel számolva 120 ezerre tesszük a „magyarság” létszámát a 870-es években. Sietve hozzá kell tennünk, a fentiek értelmében ez nem a magyarság (mint etnikum), hanem a nomád államba tartozó, katonát kiállító magyar és kabar törzsszövetség összlétszáma. Ha feltételezzük – ami ellenőrizhetetlen becslés eredménye –, hogy e népesség hatoda pusztulhatott el a honfoglalás körüli eseményekben (magyar–bolgár háború, besenyő támadás, Kárpát-medencébe történő behatolás), akkor a honfoglalók lélekszámául 100 ezer fő adódik.

A fentebb ismertetett törzsi megosztás szerint ebből a 100 ezerből 70 ezer tartozhatott a „Hétmagyar”, 30 ezer a „Háromkabar” törzsszövetséghez, egy-egy törzs átlagos létszáma tehát 10 ezer fő volt. Teljesen egybevág ez azzal az 1040. évi adattal, miszerint a szintén lovasnomád besenyők egy-egy törzsének 10–10 ezer volt a létszáma.

Földművelő vagy lovasnomád?

A magyar és kabar törzsszövetség tagjainak összlétszámaként megállapított 100 ezer főt csakis felső határként szabad értelmezni, könnyen elképzelhető, hogy ennél is kevesebben voltak. Összezseng ez a keletkutatók körében általánosan elfogadott megállapítással, hogy a lovasnomádok létszáma általában alacsony volt. Pl. a türk Tonjukuk a 8. század elején azt írta a kínaiaknak, hogy az ő létszámuk alig egy százaléka a kínaiakénak. Ha az arány talán túlzott is, jól mutatja, hogy mekkora lélekszámú különbségek voltak egyfelől a letelepült, földművelő, másfelől az állandóan mozgásban lévő lovasnomád népek között. Szerencsére több más lovasnomád nép mellett a magyarokról is maradt ránk egy (perdöntő) adat – a nagyon kevésből – annak igazolására, hogy náluk szintén úgyszólván minden fegyverforgató férfi egyúttal katona is volt, és eljárt a hadakozásokra. Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár írja, hogy amikor 895-ben, a honfoglalás közvetlen előjátékaként a „türkök [magyarok] hadjáratra mentek, a besenyők Symeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették, és a földjük őrzésére hátrahagyott türköket gonoszul kiűzték onnét. Miután pedig a türkök visszatértek, és földjüket ilyen pusztán és feldúlva találták, letelepedtek arra a földre, melyen ma is laknak” (Moravcsik Gyula fordítása). A magyarok tehát 895-ben valahol portyázó hadjáraton voltak, miközben a besenyő támadás etelközi szállásukat érte, ahol csak a családtagok (asszonyok és gyermekek) tartózkodtak, valamint csekély számú „határőr” elem, vagyis a szinte teljes férfinep távol volt a szállásoktól, idegenben háborúzott. Egy döntően vagy nagyrészt földművelő nép esetében ez a helyzet elképzelhetetlen.

Őslakosság és honfoglalók

A legutóbbi időben a honfoglalók létszáma dolgában fontos, bár abszolút számot nem hozó érv merült fel az embertani kutatások oldaláról. Éry Kinga arra mutatott rá, hogy „a honfoglalók és az Árpád-kori népesség embertani jellege összességében nem azonos, ebből következően az Árpád-kori népesség jelentős része nem tekinthető a honfoglalók leszármazottainak. Valószínű tehát, hogy az Árpád-kori lakosság egy része már a honfoglalás előtt a Kárpát-medencében élt. Bár a csontvázletelek száma igen korlátozott, de a honfoglalás korára vonatkoztatható következtetések levonásához már elégséges. (Sietek leszögezni: a Kárpát-medencében a magyarok érkezése előtt már itt volt és a magyarokat megelő népesség említésekor senki ne gondoljon a kettős honfoglalás első magyar hullámának népére.) Az antropológus ugyan nemigen beszélhet etnikumokról, csak embertani jegyekről, így minősítette Éry Kinga az itt talált őslakosságot heterogén eredetűnek, amelyeknek sorában észak-pontusi késő szkíta jellegű, alacsony arcú germán, magas arcú morva–szláv stb. népesség mutatható ki. Számomra azonban az idézett megállapításból e helyütt az a legfontosabb, hogy a 11–13. században a Kárpát-medence lakosságának legnépesebb csoportját a már 895 előtt itt élt népek leszármazottai és nem a honfoglaló magyarok utódai alkották.

Magyarország Árpád-kori lélekszáma és népsűrűsége

időpont	lélekszám millióban	lakott terület ezer km ² -ben	népsűrűség a lakott területre kivetítve	népsűrűség 330 ezer km ² -re kivetítve
900	0,25–0,35	200	1,25–1,75	0,76–1,06
1060–1070	0,5–0,55	200	2,5–2,75	1,51–1,67
1200	1,0–1,1	220	4,5–5,0	3,03–3,33
1240	1,2–1,35	220	5,45–6,14	3,63–4,09
1242	1,02–1,22	220	4,64–5,55	3,09–3,7

1300	1,4–1,6	250	5,6–6,4	4,24–4,85
------	---------	-----	---------	-----------

Ahhoz, hogy ez az arány létrejöhön, két körülmény egyikének (vagy együttesen mindkettőnek) szerepet kellett játszania. Az egyik körülmény: a honfoglalók eredetileg – jóval – kevesebben voltak, mint a Kárpát-medence itt talált népessége. A másik: a honfoglalók 895-ben ugyan létszámbeli fölényben voltak, de fiaik és unokáik a kalandozó hadjáratok során olyan súlyos vérvesztéseket szenvedtek, hogy a 10. század második felére kisebbségbe szorultak az őslakókkal szemben. E második körülmény azonban magyarázatként igazából nem jöhet szóba. Ha pl. az augsburgi csata összes magyar lovasa odaveszett volna – ami persze képtelenség –, ez is csak 5–10 ezer fővel csökkentette volna a 10. század közepi magyarság lélekszámát, ami legfeljebb 5–10%-os létszámcsökkenést eredményezett volna, de nem szorította volna létszámot tekintve „kisebbségi” helyzetbe a magyarságot (valójában persze a magyar és a kabar törzsszövetségek népet). Így hát az írásos források tanúsága mellett az embertan is amellett szól, hogy a magyarok eleve számottevően kisebb számban jöttek a Kárpát-medencébe, mint amilyen létszámban az őslakók itt éltek.

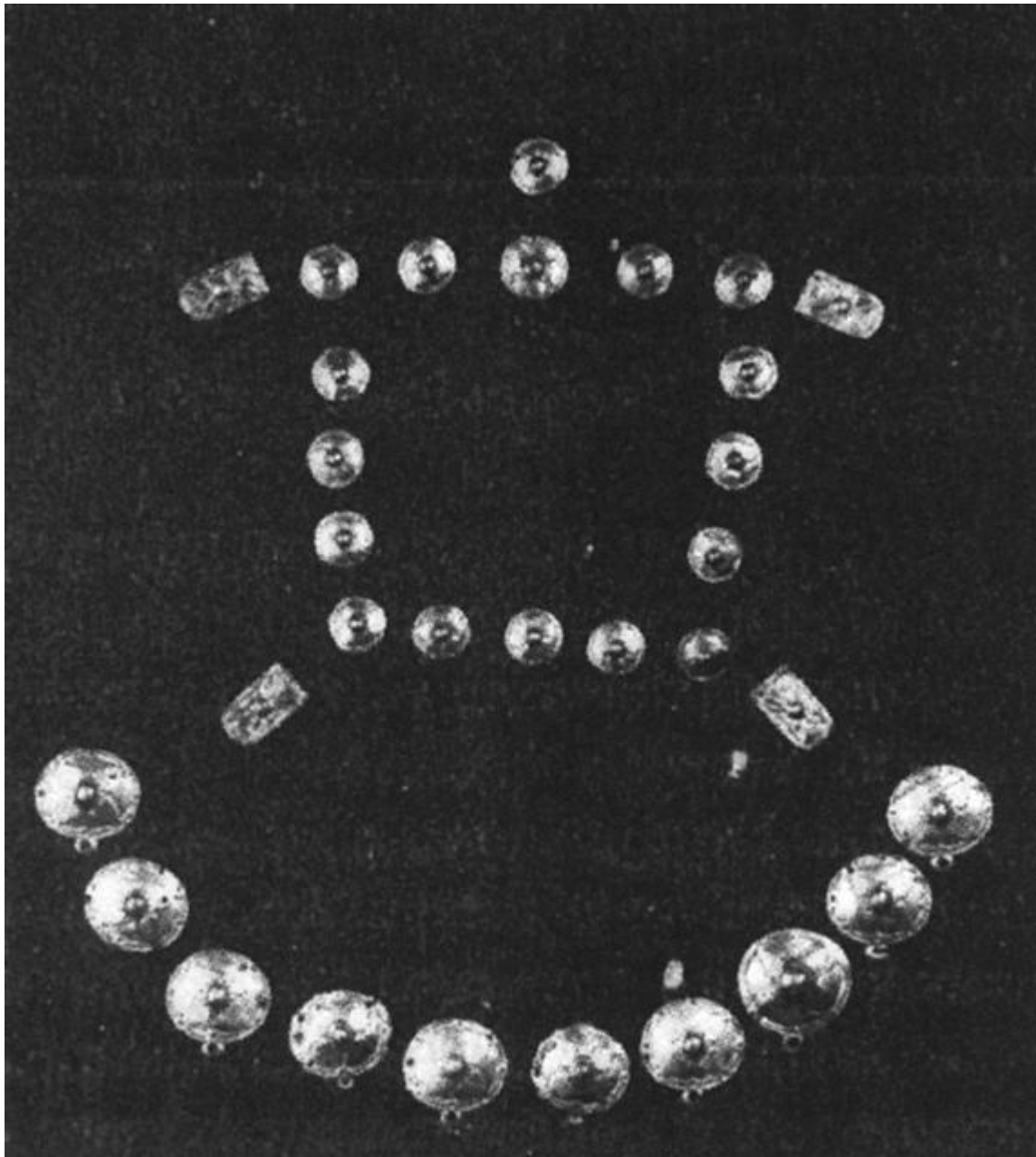
Régészeti leletek

Olyan gyér forrásadottságú korszakban, amilyen a honfoglalás kora, most a felvetett kérdés vizsgálatához további forráscsoportnak kellene következnie, jelesül a régészeti leleteknek. Való igaz, egyre inkább úgy fest, a 9- 10. század fordulója körüli évtizedek problémáinak megoldását mind többen a régésztől várják, mondván, ez szolgáltatja az egyetlen – méghozzá erősen – növekvő számú forrásanyagot. E cikk szerzője ezen a ponton mégis leteszi a tollat. Mielőtt ugyanis bárki azt kezdeményezné, hogy nosza, hasznosítsuk a régészeti leleteket a népességszám megállapításához, egy sor tudományos megalapozottságú vizsgálatot kellene elvégezni. Ezeknek megbízható támpontokat kellene nyújtaniuk ahhoz, hogy a régészeti leletek egyáltalán alkalmasak-e etnikumhoz kötődő lélekszám megállapítására. A régészeti leleteket – már amennyiben ez egyáltalán lehetséges – szóra kellene bírni az etnikai hovatarozás szempontjából. Amíg ezek a vizsgálatok váratnak magukra, csak az érzelem és nem az értelem vezérli az esetleges és eleve megkérdőjelezhető értékű „eredményeket”.

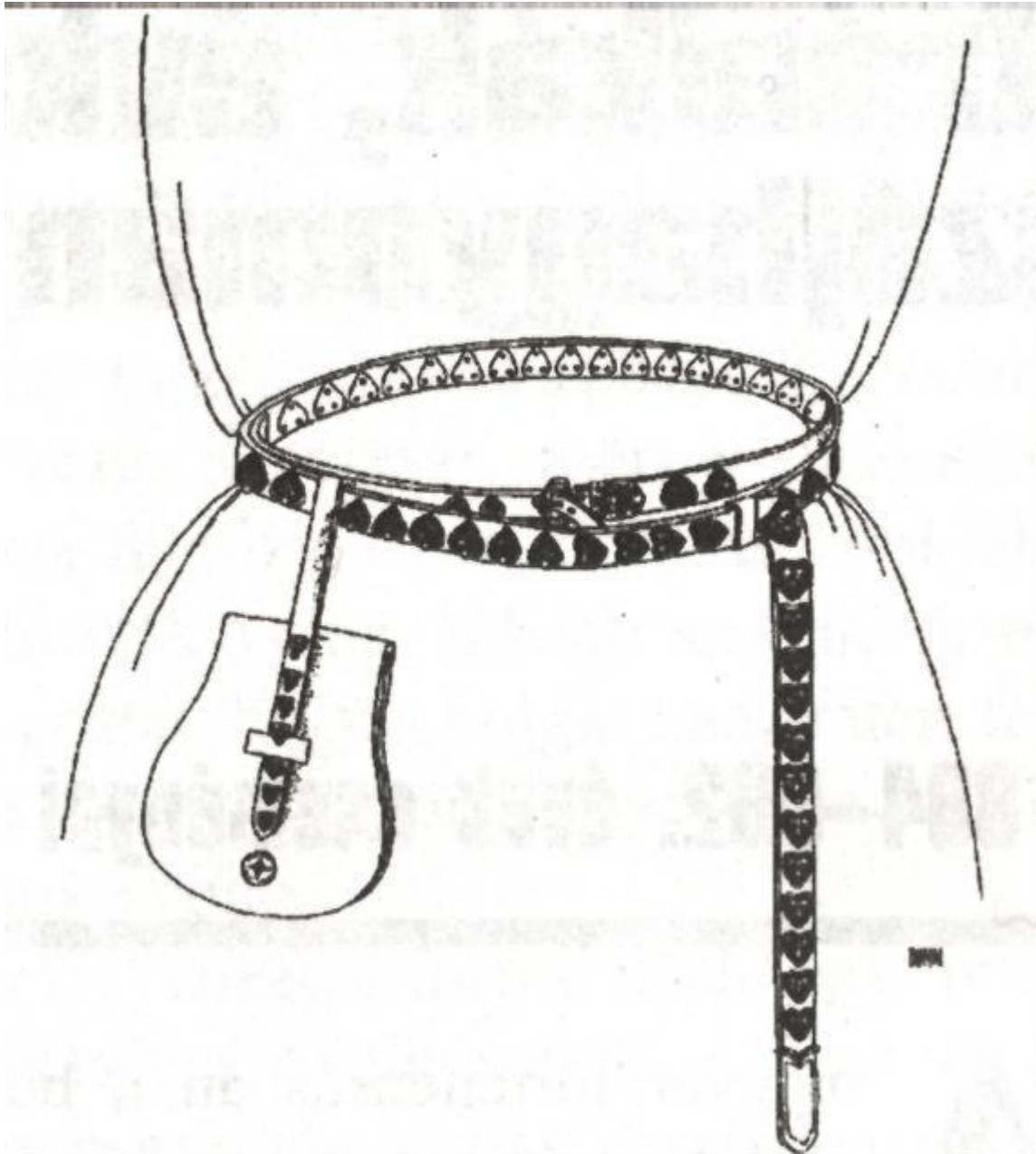
Mindaddig, amíg a régészet nem tud – ha egyáltalán tud valaha is – érdemben hozzászólni etnikumok lélekszámának kérdéséhez, e pillanatban tehát „csak” annyi állítható: az embertan megállapítása szerint az itt élő őslakosok számra nézve sokkal többen voltak, mint a honfoglalók. A honfoglalók lélekszámát pedig (a magyar és a kabar törzsszövetség népeiét együttesen) az írott forrásokra épülő vizsgálatok alapján legfeljebb 100 ezer főre tehetem.

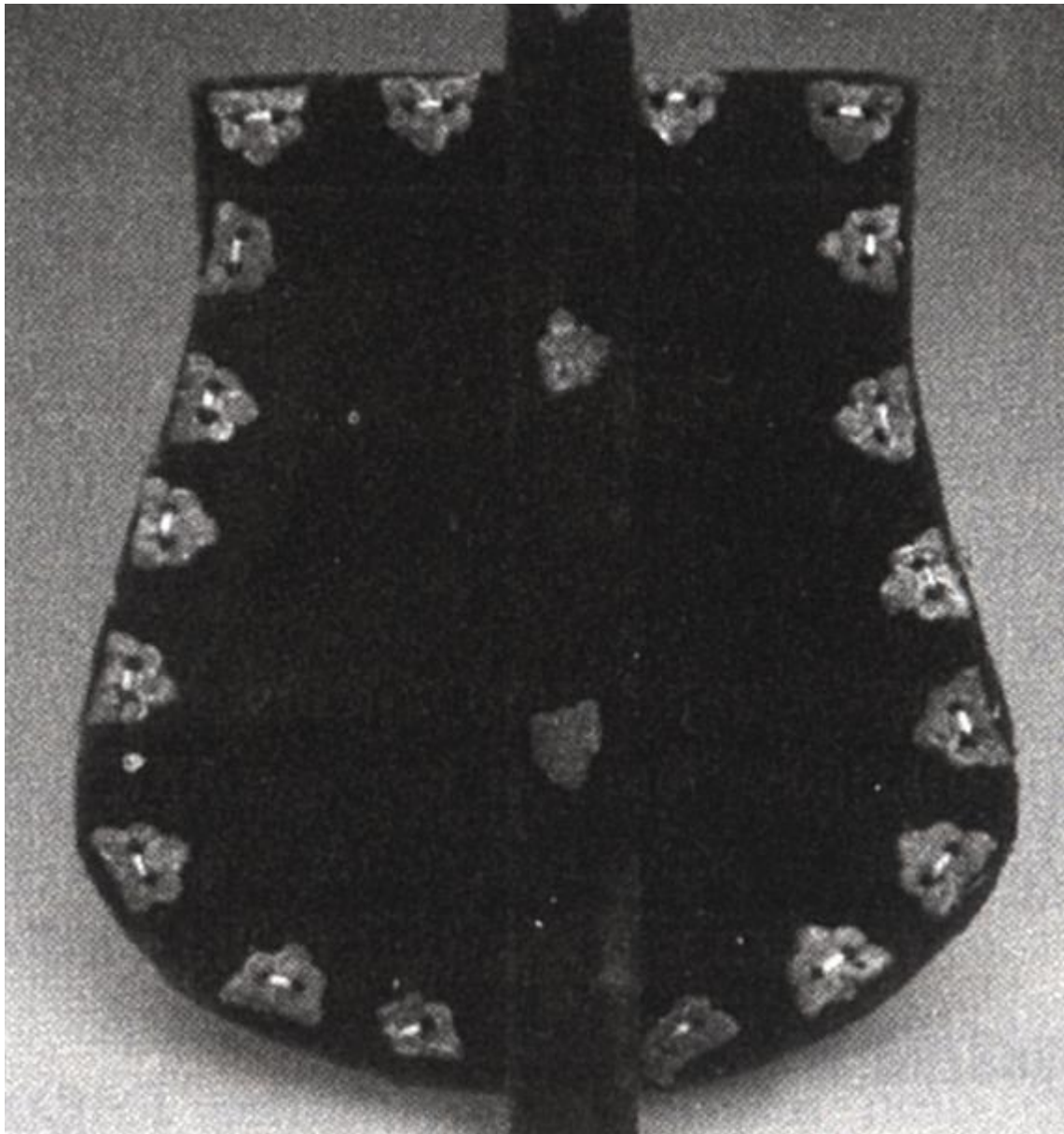
* Vö. Éry Kinga cikkével e számunk 25. oldalán! (A szerk.)

2. Képek

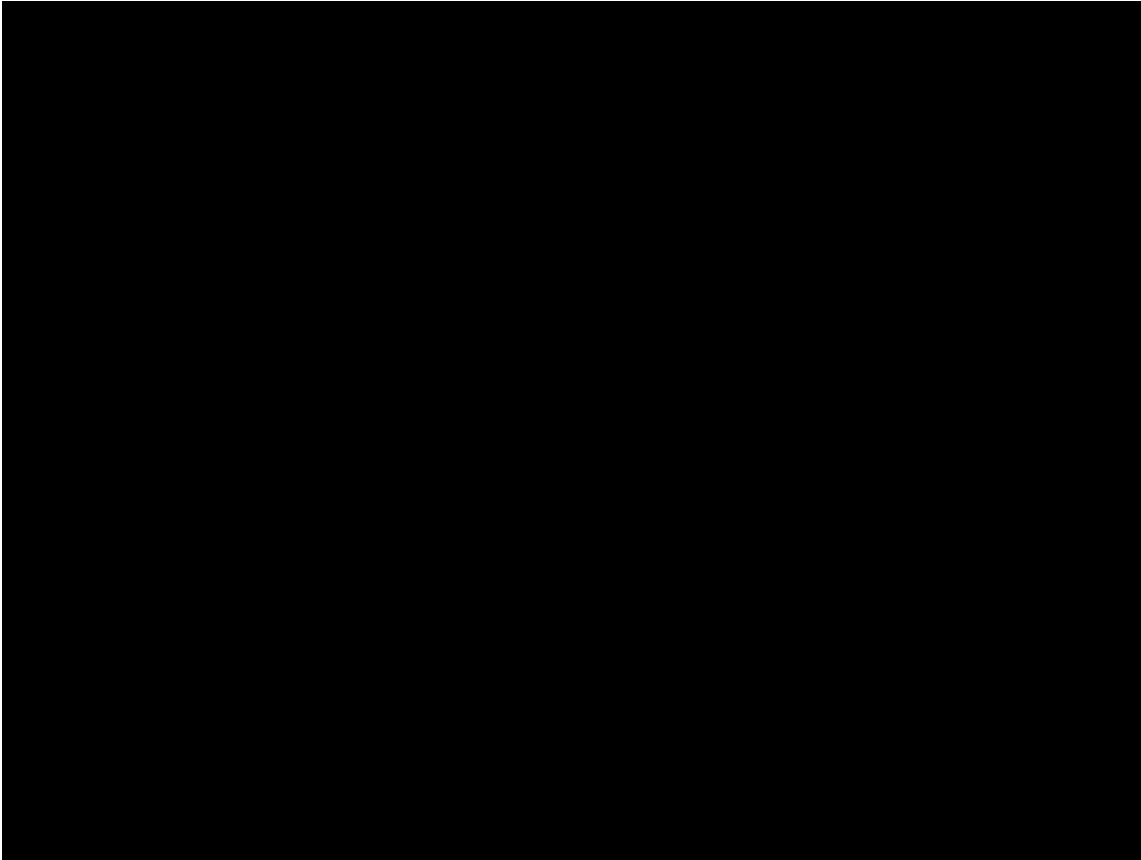

Magyarország Árpád-kori lélekszáma és népsűrűsége

időpont	lélekszám millióban	lakott terület ezer km ² -ben	népsűrűség a lakott területre kivetítve	népsűrűség 330 ezer km ² -re kivetítve
900	0,25–0,35	200	1,25–1,75	0,76–1,06
1060–1070	0,5–0,55	200	2,5–2,75	1,51–1,67
1200	1,0–1,1	220	4,5–5,0	3,03–3,33
1240	1,2–1,35	220	5,45–6,14	3,63–4,09
1242	1,02–1,22	220	4,64–5,55	3,09–3,7
1300	1,4–1,6	250	5,6–6,4	4,24–4,85

1.

GYARAPODÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEK

„Őseinket felhozád...”

E számunk képei az „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság című, Miskolcon a Herman Ottó Múzeum, a Déri Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum által közösen rendezett kiállítás (amely 1995. július 17–1996. január 31. között tartott nyitva) anyagából nyújtanak ízelítőt (rendezte: Fodor István, M. Nepper Ibolya, Révész László, Wolf Mária).

A Magyar Nemzeti Múzeum millicentenáriumi, reprezentatív régészeti bemutatója – e kiállítás külföldi gyűjtemények műkincseivel kibővített folytatásaként – március 16-tól várja látogatóit.

2. Képek

